

OSNOVNA OBILJEŽJA OBITELJSKIH PRILIKA UČENIKA

Josipa Bašić

Originalni znanstveni rad

Fakultet za defektologiju

UDK: 376.58

SAŽETAK:

Ovaj rad napravljen je sa ciljem elaboriranja prvih uvida u obiteljske prilike (13 varijabli) i njihove relacije s pojedinim osnovnim školama (N = S) i najčešćim modalitetima ponašanja (4 varijable) ispitivanih učenika osnovnih škola grada Zagreba (N = 484).

Prezentirani rezultati na deskriptivnoj razini ukazuje na područja rizičnosti uvjeta života u obitelji učenika. Moguće ih je identifikirati kroz: doseljeno stanovništvo, evidenciju u službi socijalne zaštite, socijalno zaštitne intervencije, nepovoljnu kulturnu razinu obitelji i razvod roditelja. Prema rezultatima x2 testa u području rizičnih uvjeta života u obitelji naročito se ističe osnovna škola "Miroslav Krleža".

Daljnji rezultati ukazuju da najčešće modalitete ponašanja ispitanih učenika nije moguće povezati s rizičnim varijablama obiteljskih prilika. To je posve razumljivo s obzirom na multikauzalnost pojave poremećaja u ponašanju. Odnosi se na to naročito na povučенost kao modalitet ponašanja, ali ne i na neumornost, nezainteresiranost i loš uspjeh u učenju. Ta tri modaliteta ponašanja moguće je povezati s dosepnim obiteljima, nepovoljnom kulturnom razinom evidencijom u službi socijalne zaštite i praznjenjem različitih socijalno zaštitnih intervencija prema obitelji.

1. UVOD

Ciljevi istraživanja, čiji su ovo preliminarni podaci, usmjereni su prikupljanju i rasvjetljavanju niza relevantnih okolnosti i manifestacija ponašanja učenika u školi i uvjeta života u obitelji. Takvi podaci dobiveni na osnovu projektiranih mjernih instrumenata, postaju osnova za utvrđivanje rizičnosti učenika i s aspekta djetetovog ponašanja i funkcioniranja, ali i s aspekta rizičnosti obitelji.

Zašto osim rizičnosti samog učenika treba pristupiti i osvjetljavanju rizičnosti iz područja obiteljskog života? Iako pojava poremećaja u ponašanju djece i omladine ima složenu etiologiju, od bio-psiho pa do socijalne geneze, važnost koja se pridaje upravo uvjetima života u obitelji ne može biti zaobiđena. Naročito ne u razdoblju

djetetovog života koji se ovim istraživanjem obuhvaća. Dijete - učenik još je uvijek najviše povezan sa članovima obitelji (roditeljima, njihovim supstitutima, braćom - sestrama i drugim članovima), pa sve okolnosti života u obitelji imaju direktan utjecaj na dijete i njegov razvoj. Taj utjecaj nažalost može biti neadekvatan i upravo u odnosu na djecu i omladinu s poremećajima u ponašanju on često i jest takav.

Slično ispitivanje predškolske djece (5-7 godina) u Zagrebu, Puli i Karlovcu, ukazuje na neadekvatnost uvjeta u obitelji ispitivane djece. Tako se npr. prisustvu najrazličitijih poremećaja u ponašanju djece predškolske dobi koja pohađaju vrtiće, naročito onih težih, pridružuju svi oni odnosi roditelja prema djeci koji imaju negativan predznak - "loš", "manje poticajan", "manje relaksiran", "nedovoljno emocionalno topao", odnos-

no, evidentiraju se roditelji koji ne pružaju takve odnose svojoj djeci koji im "osiguravaju" nesmetani razvoj, a koji su češće prisutni upravo kod roditelja djece koja manifestiraju neke oblike poremećaja u ponašanju. Isto istraživanje potvrđuje hipotezu o postojanju nepovoljne konstelacije socijalnih činilaca (ispod prosječna kulturna i obrazovana razina roditelja, ispod prosječan ekonomski status i nedovoljno cjelovitost obitelji) kod djece koja manifestiraju neke oblike poremećaja u ponašanju. I stupanj kohezivnosti obiteljskih odnosa kao i neke karakteristike ličnosti roditelja (stavovi, ponašanja) bile su značajan separator djece koja manifestiraju poremećaje u ponašanju od one koje ne pokazuju nikakva odstupanja. Da bi se postigao jedan od postavljenih ciljeva istraživanja, bilo je potrebno izraditi takve upitnike koji će obuhvatiti najrelevantnije varijable koje opisuju uvjete života u obitelji učenika, varijable koje omogućavaju jasan uvid u sve aspekte obiteljskog života, kao i modalitete ponašanja učenika.

2. Neke obiteljske prilike u relaciji s ispitivanim osnovnim školama

U ovom dijelu rada analizirat će se samo jedan dio varijabli o uvjetima života u obitelji iz Upitnika I kojim su se ispitivale one varijable obiteljskog života, koje su uglavnom "statičke" (često nepromjenjive) i/ili one koje su djelovale u razdoblju prije uključivanja učenika u V razred osnovne škole.

Radi se o varijablama koje ukazuju na strukturu obitelji, socio-ekonomsko- kulturni status i mobilnost obitelji, te socijalno-zaštitne intervencije prema obitelji. Navedene varijable stavljene su u odnos s pet osnovnih škola * grada Zagreba. U njima je ispitano ukupno 484 učenika petih razreda. Od toga je najviše ispitanih učenika u osnovnoj školi "Gustav Krklec" (156), slijedi osnovna škola "Miloje Pavlović" (132), zatim osnovna škola "Većeslav Holjevac" (108), a sa znatno manje ispitanih učenika su osnovne škole "Miroslav Krleža" (55) i "N.H. Anka Butorac" (33). Ovakav uvid omogućava praćenje nekih faktora koji se susreću u obiteljima, a više su ili manje karakteristične za pojedine promatrane škole. To također mogu biti pokazatelji za programirane aktivnosti u pojedinim školama koje bi škole same i/ili uz pomoć centara za socijalni rad, te s drugim institucijama, radile u svrhu ublažavanja rizičnih uvjeta života učenika u obitelji.

Slijedi podatak o spolu ispitanih učenika (Tabela 1). Podaci samo o dječacima prikazani su iz praktičnih razloga (smanjenje prostora u tabeli), ali i iz još jednog razloga. Prema poznatim pokazateljima pojava poremećaja u ponašanju i maloljetničke delinkvencije rasprostranjenija je među dječacima nego među djevojčicama (10:1). Zato ovi podaci mogu također biti indikativni. Možemo se upitati da li postoje razlike među školama u odnosu na broj dječaka, odnosno djevojčica, te da li i iz tih razloga možemo zaključivati o većem ili manjem

* Osnovna škola "Gustav Krklec"
Osnovna škola "Miroslav Krleža"
Osnovna škola "Miloje Pavlović"
Osnovna škola "Većeslav Holjevac"
Osnovna škola "N.H. Anka Butorac"

riziku pojavljivanja poremećaja u ponašanju među onima koji su po broju dječaka na višoj razini. Pokazatelji iz tabele ukazuju da nema statistički značajnih razlika u odnosu na rasprostranjenost dječaka i djevojčica ($PR/X^2 = ,6137$) među ispitivanim školama. Najviše je dječaka u osnovnoj školi "N.H. Anka Butorac (57,5%), sličan postotak je izražen i u osnovnoj školi "Miloje Pavlović" i "Miroslav Krleža" (53,7% i 52,7%), dok je nešto niži u osnovnoj školi "Većeslav Holjevac" (45,3%). Dječaci su u ukupnom uzorku participirali samo neznatno više nego djevojčice (50,4%) što je gotovo zanemariva razlika.

Struktura obitelji (Tabela 1.) prati se kroz pet varijabli

- živi s oba roditelja,
- roditelji živjeli zajedno do polaska djeteta u školu,
- roditelji razvedeni,
- bračno dijete,
- blizanac.

Neke od ovih varijabli govore direktno, a druge tek indirektno o strukturi obitelji. Ovdje se pod strukturom podrazumijeva funkcioniranje obitelji u odnosu na njenu potpunost ili nepotpunost ili pak na razloge tih situacija. Presedan čini varijabla blizanac koja je iz nekih drugih razloga stavljena u ovu grupu varijabli.

U tabeli su prikazani samo polovični rezultati, odnosno rezultati "jednog kraja" varijabli, a drugi se lako izračunava, jer se radi o dihotornim varijablama (moguća samo dva odgovora, uglavnom da - ne).

Prema podacima o učestalosti učenika koji žive s oba roditelja vidljiva je statistički

značajna razlika između pojedinih škola, ($PR/X^2 = .0258$). U najmanje povoljnom položaju nalaze se učenici koji idu u osnovnu školu "Miroslav Krleža" jer ih oko 20% živi u nepotpunim obiteljima (ne žive s oba roditelja), slijedi škola "Većeslav Holjevac" (12% ne živi s oba roditelja). Zatim su osnovne škole "N.H. Anka Butorac" (9%), osnovna škola "Miloje Pavlović" (8%). U najpovoljnijem položaju su učenici osnovne škole "Gustav Krklec" koji žive s oba roditelja oko 95% slučajeva, što znači da svega 5% učenika živi u nepotpunim ili nadopunjenim obiteljima. Prosječno oko 91% svih učenika živi s oba roditelja. Ovi podaci sami za sebe još ne znače ništa određeno. Tek u suradnji s drugim pokazateljima mogu postati elementi za procjenu rizičnosti obitelji. Naime, pokazatelji dosadašnjih rezultata ispitivanja djece i omladine s poremećajima u ponašanju ukazuju da sve više te djece i omladine žive u potpunim obiteljima, ali se postavlja pitanje funkcioniranja takvih obitelji. Rezultati istraživanja upravo ukazuju na te relacije.

Vanbračne djece među ispitanim učenicima ima manje od 2%, odnosno ima oko 98% bračne djece. Iako se u nekim ispitivanjima vanbračnosti daje neko značenje u pravcu javljanja poremećaja u ponašanju, u novije vrijeme ne ukazuje se posebno na tu činjenicu. Više se tumače neke druge okolnosti koje dovode samohranog roditelja (majku) u "tešku" situaciju, nego što se govori o samoj vanbračnosti. Vanbračno je dijete po mnogo čemu izjednačeno s bračnim djetetom, te ukoliko su istovjetni uvjeti razvoja nema razloga tražiti neke posebne razloge za rizičnost. Ako toga nema, onda to postaje provocirajući faktor.

Podaci ukazuju da se premda nema statistički značajnih razlika među školama po pitanju bračnosti djeteta ($PR/X^2 = .5430$), osnovna škola "Miroslav Krleža" opet ističe u "negativnom" smislu. Ima, naime, najveći postotak vanbračne djece (iako je to stvarno samo 3 učenika). Slijedi škola "Gustav Krklec" (2 učenika), a ostale škole imaju među ispitanim učenicima po jedno vanbračno dijete.

Blizanaca u uzorku ima svega devetoro i raspoređuju se u dvije osnovne škole:

osnovna škola "Gustav Krklec" (7) i osnovna škola "Miloje Pavlović" (2). Zbog takve raspodjele dobiva se i podatak o statistički značajnim razlikama među školama ($PR/X^2 = .0281$).

Da li su roditelji živjeli zajedno do polaska djeteta u školu, samo je još jedan način ispitivanja stvarne potpunosti obitelji ispitivanih učenika. Iz prezentiranih pokazatelja je vidljivo da postoje male razlike između raspršenja rezultata ove varijable i rezultata u varijabli - živi s oba roditelja. Neznatno veći broj djece živio je s oba roditelja do polaska u školu, nego što je u trenutku ispitivanja djece živjelo s oba roditelja. Treba upozoriti na statistički značajne razlike po školama ($PR/X^2 = .0001$). Ono što i ovdje treba istaći jest podatak da je osnovna škola "Miroslav Krleža" po tom pitanju u najnepovoljnijem položaju, jer je najmanje učenika te škole živjelo do polaska u školu u potpunim obiteljima (81,1%). Ta škola se nalazi u strogom centru grada, ali je po određenim karakteristikama obitelji očito specifična. To nalaže, čini se, po dosadašnjim rezultatima, posebnu pažnju od strane škole i eventualnih pomoći djeci ili samohranim roditeljima

ili nadopunjenim obiteljima. Podatak da velika većina djece ipak živi u potpunim obiteljima (93,1%) ohrabruje, ali kao što je i prije rečeno, nije jedini pokazatelj za pravo ohrabrenje. Nakon osnovne škole "Miroslav Krleža" po životu bez jednog roditelja idu škola "Većeslav Holjevac" (13,1), dok se druge škole raspoređuju do 6% (osnovna škola "N.H. Anka Butorac") do 3% ("Miloje Pavlović" i "Gustav Krklec"). Generalno bi se moglo reći da učenici i do polaska u školu žive u potpunim obiteljima.

Razlog nepotpunosti obitelji kao što je dalje vidljivo iz tabele jesu razvodi roditelja koji nastupaju u za dijete dosta vulnerabilnim godinama. Ne radi se samo o djetetu koje doživljava sam čin odlaska jednog roditelja iz kuće, nego i o svim onim nepovoljnostima života prije i poslije razvoda, koje nažalost ne rijetko idu upravo preko djeteta. Naime, "udarci" koje bivši supružnici upućuju jedni drugima najčešće idu preko onoga na što su oboje najosjetljiviji - preko djeteta. Ucjene i najotvorenije svađe nerijetko se izvode u prisustvu djeteta, pa umjesto da je razvod neko rješenje za samo dijete, ono postaje još veći pakao. I u odnosu na razvod braka škole se statistički značajno razlikuju ($PR/X^2 = .0422$). Broj razvedenih obitelji u ukupnom uzorku iznosi 9,3%, a dvostruko više ih je prisutno kod učenika osnovne škole "Miroslav Krleža". Po tome vidimo da opet "prednjači" po lošem predznaku osnovna škola "Miroslav Krleža" (18,1%), slijedi osnovna škola "Većeslav Holjevac" (11,1%), zatim osnovna škola "Miloje Pavlović" (9,8%) i "N.H. Anka Butorac" (9,0%), a najmanje je razvoda roditelja prisutno u osnovnoj školi "Gustav Krklec" (4,5%). Da li je moguće naći neku "zakonitost" u podatku da najstarija naselja i njihove škole imaju više

razvoda, a mlađa i najmlađa naselja manje (s izuzetkom osnovne škole "N.H. Anka Butorac" koja spada u starija naselja)? Vjerojatno ne, ali nešto ipak diferencira skupine obitelji. Kao što je to već prije navedeno, situacija razvoda u obitelji može biti jedan od elemenata rizičnosti stanja u obitelji, ali će se o tome moći zaključivati nakon pregleda drugih varijabli i nekih veza svih varijabli zajedno.

Prema podacima o nezaposlenosti oca proizlazi da očeva koji su nezaposleni ima 4,3%. Premda razlike među školama po tom pitanju nisu statistički značajne, u odnosu na taj podatak jasno se ističe osnovna škola "Miroslav Krleža" koja prednjači i ima u postotku gotovo dvostruko više nezaposlenih očeva (7,2%) nego u ukupnom uzorku. U osnovnojškoli "N.H. Anka Butorac" nema ni jednog nezaposlenog oca. Osnovna škola "Većeslav Holjevac" je škola gdje su očevi učenika također u postotku češće nezaposleni nego očevi ukupnog uzorka (5,5%). Slijede škole "Gustav Krklec" (4,5%) i "Miloje Pavlović" (3,0%).

Kako je još uvijek uobičajeno - tradicionalno mišljenje da je otac "glava obitelji" to podaci koji govore da ta glava obitelji nije zaposlena u ovim teškim društveno-ekonomskim prilikama ovaj podatak može biti značajan. Izvor sigurnosti obitelji jesu svakako i materijalne naravi. Ono što je za potrebe ovog istraživanja trebalo ustanoviti, jesu razlozi nezaposlenosti. Stanje nezaposlenosti je danas problem, ali je pitanje da li su navedeni očevi nezaposleni iz tih objektivnih ili pak iz nekih drugih - subjektivnih razloga. Može se naime među tim nezaposlenim roditeljima naći i takvi očevi koji zbog svojih "poroka" nisu u stanju sačuvati i zadržati se

na poslu, baš kao što ga takvi teško mogu i dobiti. Takvi podaci dragocijeni su upravo za procjenu funkcioniranja obitelji ne po tim objektivnim - formalnim nego i subjektivnim i stvarnim obilježjima obitelji koje kao takve mogu biti i rizične. Zato ostaje nastavnicima - razrednicima, pedagozima i članovima istraživačkog tima da svaki pojedini slučaj, koji se iz ukupnog uzorka bude identificirao po većini promatranih varijabli, kao rizičan, ispita još detaljnije kako bi se za svaki pojedini slučaj ili grupu učenika i njihovih roditelja odlučilo koji model sociopedagoškog rada s učenikom i obitelji najbolje odgovara.

Premda se ni po nezaposlenosti majke osnovne škole statistički ne razlikuju ($PR/X2 = .8346$) ipak najviši postotak nezaposlenih majki ima u osnovnoj školi "Miroslav Krleža" (10,9%) i u osnovnoj školi "Miloje Pavlović" (9,1%) što je veći postotak nego u ukupnom uzorku nezaposlenih majki (7,6%). Ostale škole zastupljene su sa manjim postotkom nezaposlenih majki (6,1% - 6,5%) nego što je on u ukupnom uzorku. Tendencija zapošljavanja žena očita je i prema ovim podacima. Prema nekim starijim istraživanjima na zaposlenu majku gledalo se kao na nepovoljan faktor odgoja djece, dok novija istraživanja pojave poremećaja u ponašanju kod djece i omladine ukazuju da zaposlena majka nije apriori loš odgajatelj, odnosno da je ta situacija nepovoljnija za razvoj djeteta. Prema drugim istraživanjima to je čak više nezaposlena majka, jer je ona češće nižeg obrazovanja (neobrazovana), nedovoljno afirmirana, zatvorena u svakodnevne samo kućne poslove, te često nezadovoljna sama sobom, svojom uspješnošću, afirmiranošću i materijalnom situacijom obitelji. Kako u ovom uzorku ima relativno malo

nezaposlenih majki, to daljnje elaboriranje teme ovdje nije potrebno. Nedostatak roditelja kao odgajatelja, bilo oca, bilo majke, izvjesna je opasnost po nesmetani razvoj djeteta. Jedna takva situacija jest svakako rad jednog ili oba roditelja u inozemstvu. Premda ta situacija osigurava bolje materijalno stanje, za uzvrat često oduzima toplinu i sigurnost doma.

Oko 5% roditelja ispitivanih učenika radilo je u inozemstvu. To nije neki visok postotak. Navikli smo na ekonomsku migraciju gledati iz pravca selo-grad ili selo-inozemstvo, te nas ovaj podatak navodi na pomisao o specifičnim "inozemcima" čije obitelji u gradu kao što je Zagreb mogu imati dodatnih teškoća. Kako nemamo podatka kada su roditelji radili u inozemstvu otvara se mogućnost da su u inozemstvu radili roditelji onih obitelji koji su u Zagreb doselili iz manjih mjesta. Nadalje je značajno imati u vidu razloge odlaska u inozemstvo, odnosno način odlaska i dužinu boravka, kao i vrijeme (u odnosu na dob djeteta) odlaska.

Statistički značajne razlike među školama po boravku roditelja u inozemstvu ne postoje ($PR/X^2 = .2306$). Ipak i u odnosu na ovu varijablu u negativnom smislu prednjači osnovna škola "Miroslav Krleža" u kojoj za ispitani uzorak nalazimo 9% roditelja koji su radili u inozemstvu, dok je u ukupnom uzorku taj postotak oko 5%. Druge škole su uglavnom nešto malo ispod ili iznad tog postotka.

Relativno visok postotak učenika sa svojim obiteljima doseljava u Zagreb (38,6%). Kao što se i očekivalo statistički značajne razlike među školama postoje ($PR/X^2 = .0000$). To je razumljivo jer su škole locirane na takvim područjima grada gdje je moguće očekivati

veći prirast stanovništva ne samo iz starog dijela grada nego i doseljenika iz drugih dijelova SFR Jugoslavije. Najveći postotak doseljenih obitelji vidljiv je u osnovnoj školi "Većeslav Holjevac" (56,4%) - novijem, ali ne i najnovijem gradskom naselju, slijedi škola "Miloje Pavlović" u Folnegovićevoj naselju (46, 2%) koje je starije od Sigeta. Zatim slijede osnovne škole "Miroslav Krleža" (43,6%) kao škola u užem centru grada, zatim škola u jednom od najnovijih naselja grada - Travnom- osnovna škola "Gustav Krklec" (25%) i na kraju osnovna škola "N.H.Anka Butorac" (6,1%) koja se nalazi u središnjem dijelu starog dijela grada Zagreba. Ova raspodjela nije očekivana. Osnovna škola "Miroslav Krleža" ima relativno mnogo doseljenih obitelji što predstavlja posebnu specifičnost i govori još jednom o specifičnosti područja na kojem ta škola djeluje. S druge strane osnovna škola "Gustav Krklec" - Travno ima u postotku manje doseljenog stanovništva nego osnovna škola "Miroslav Krleža". Što se to događa? Gdje se i to zašto naseljavaju novo pridošle obitelji? Jesu li one uglavnom podstanari, a to je "lakše" biti u centru grada nego u novim naseljima. O čemu se zapravo radi? To treba dalje ispitati, a vjerujemo da je to svakoj školi u odnosu na njegovu okolinu prilično jasno. Ta spoznaja od velike je važnosti za projekciju modela najadekvatnije pomoći obiteljima ispitanih učenika. S tim u vezi (kao uostalom, od početka ove analize) posebno treba preispitati uzorak obitelji osnovne škole "Miroslav Krleža." Statistički značajne razlike među školama zabilježene su i u odnosu na nepovoljnu kulturnu razinu obitelji ($PR/X^2 = .0000$). Toj razlici najviše doprinosi osnovna škola "Miloje Pavlović" (18,1%), što je i razumljivo s obzirom na velik postotak

roma koji gravitiraju toj školi, a o čijoj je kulturnoj razini obitelji teško i govoriti. Poslije te škole slijedi osnovna škola "Miroslav Krleža" (7,2%) što je iako manji postotak od ukupnog postotka procjenjenih obitelji s nepovoljnom kulturnom razinom (7,8%) još uvijek pokazatelj da na tom terenu postoje neka obilježja supkulturnog života po više osnova. Za ostale škole procjenjuje se znatno niži postotak obitelji s nepovoljnom kulturnom razinom (2,7% ili 4,4%) nego što je ukupni postotak takvih obitelji. U osnovnoj školi "N.H. Anka Butorac" prema procjenama nastavnika nema tako označenih obitelji ispitanih učenika.

Slijedeće četiri varijable opisuju područje socijalno-zaštitnih intervencija koje su poduzimali centri za socijalni rad prema pojedinim obiteljima ispitanih učenika.

Kreće se prvo od evidentiranosti obitelji u službi socijalne zaštite (centrima za socijalni rad). Od ukupnog broja evidentirano je 69 obitelji ili 14,3%. Iako je ovaj društveni trenutak doveo mnoge obitelji u teške socioekonomske uvjete vjerojatno samo to nije razlogom evidentiranosti u službi socijalne zaštite. Dok su u pravilu sve škole u postotku manje evidentirane nego što je to postotak u ukupnom uzorku, ostaje i dalje da se zasmislimo nad podatkom da je iz tog rezultata potrebno posebno izdvojiti osnovnu školu "Miroslav Krleža". Postotak evidentiranih obitelji je čak dvostruko veći (29%) nego u ukupnom uzorku (14,3%). S druge strane u isto tako središnjoj gradskoj školi "N.H. Anka Butorac" taj postotak je čak dvostruko niži (6%) nego u ukupnom uzorku. To je i razlogom zašto su te razlike i statistički značajne. Ostaje i dalje negativan "trag" podataka, koji se kumuliraju o

nepovoljnosti uvjeta u kojima žive učenici osnovne škole "Miroslav Krleža".

Iako je obitelj evidentirana ne znači da je prema njoj poduzimana bilo kakva mjera. Nažalost, ovim globalnim uvidom (slijedeće tri varijable prezentirane u Tabeli 1) nije moguće pratiti koliko i koje evidentirane obitelji ostaju samo evidentirane, a prema kojima se poduzimaju i koje sociozaštitne intervencije. Taj vrijedan uvid ostaje u domašaju nastavnika - razrednika i pedagoga odnosno defektologa - socijalnih pedagoga, koji su uglavnom informirani ili i sami bili pokretači nekih takvih intervencija. Bez obzira kakve su intervencije provedene vidljivo je da je prema gotovo svim evidentiranim bila izvršena neka intervencija. Točnije za ukupno 67 ili 13,8% obitelji nešto je poduzimano. I po tom pitanju škole se međusobno statistički značajno razlikuju ($PR/X^2 = ,0091$). Gotovo dvostruko više (izraženo u postotku) je obitelji koje su dobile neku pomoć ili je neka intervencija uslijedila prema njima, a njihova djeca su učenici osnovne škole "Miroslav Krleža" (27,2%), nego što je to slučaj u ukupnom uzorku (13,8%). Ističe se još i osnovna škola "Većeslav Holjevac" sa 14,8% izvršenih socijalno zaštitnih intervencija prema obiteljima. I u ovom slučaju je "najbolja" osnovna škola "N.H. Anka Butorac" (9,1%), a ostale su također ispod prosječnog rezultata (u postocima) za ukupni uzorak. Razlozi za ovakvu situaciju nisu nam dostupni, pa ostaje da se oni utvrde i u odnosu na te uvjete predvide i najadekvatnije pomoći u sprezi između osnovnih škola i centara za socijalni rad područja na kojima se škola nalazi.

Konkretnija pomoć vidljiva kroz materijalnu pomoć pružena je 29-ero obitelji ili u postot-

ku za 6 % obitelji ispitanе djece. Dakle, očekivanja da će možda materijalna pomoć biti zastupljenija, s obzirom na današnji trenutak nisu se ostvarila. Ostavlja to prostor za razmišljanja o nekim drugim elementima disfunkcioniranja obitelji, a time i procjene rizičnosti razvoja djeteta.

Podaci ukazuju, iako se statistički značajno ne razlikuju ($PR/X^2 = .8182$) da je najnepovoljnija situacija u osnovnoj školi "Miroslav Krleža" (12,7%) čiji se postotak obitelji kojima je pružena materijalna pomoć penje i dva puta više nego u ukupnom uzorku ili u svakom subuzorku pojedine škole. Možda je dobro iz praktičnih razloga izdvojiti i osnovnu školu "Većeslav Hljevac" kod koje je prema obitelji njihovih učinaka bilo pruženo materijalnih pomoći obitelji (6,5%) nešto više nego ukupnom uzorku. Ako znamo da su to vjerojatno obitelji roma, ostaje pitanje o kojim se to obiteljima radi kada je u pitanju osnovna škola "Miroslav Krleža". Osnovna škola "N.H.Anka Butorac" nema ni jedne obitelji kojoj je pružena materijalna pomoć.

Pomoć pri zapošljavanju kao mjera zaštite ugroženog stanovništva, pružena je u svega 4 slučaja ili za niti 1% ispitanog uzorka. Te obitelji jesu obitelji učenika osnovne škole "Miroslav Krleža" (3. ili 5,4%) i osnovne škole "Miloje Pavlović" (1 ili 0,7%). U ostalim školama nema obitelji njihovih učenika kojima je pružena pomoć pri zapošljavanju. Ove podatke može se komparirati sa podacima o nezaposlenosti roditelja (očeva 21, majki 37). Taj uvid ostavlja pitanje za koje je obitelji ili roditelje pokušana pomoć pri zapošljavanju i koji su ključni momenti utjecali. Bilo bi za očekivati da je pruženo mnogo više pomoći pri zapošljavanju

ekonomsko ugroženih obitelji, kojih kao što smo vidjeli ima više nego što je pomoći pružano. Taj vid pomoći u današnjem trenutku nije lako izvediv, pogotovo za stanovništvo koje ne pruža garanciju odgovornog odnosa prema poslu. U tim slučajevima treba razmišljati i o drugim mehanizmima pomoći samo djetetu, a ne toliko obitelji.

Navedeni podaci koji su, zahvaljujući požrtvovnom i strpljivom praćenju učenika i njihovih roditelja (obitelji) od strane nastavnika - razrednika, pred nama jasno izdvajaju po mnogo rizičnih elemenata osnovna škola "Miroslav Krleža". U tom smislu u okviru ovog istraživanja, ako ne u drugim školama, onda bi svakako u ovoj školi trebalo projektirati neke modele rada s roditeljima ili obiteljima.

•3. Neki modaliteti ponašanja učenika u relaciji s nekim obiteljskim prilikama

Za kratko razmatranje relacija nekih modaliteta ponašanja i obiteljskih prilika odabrano je svega četiri varijable oblika ponašanja i funkcioniranja učenika i četrnaest varijabli uvjeta života u obitelji.

U analizi rezultata navedenih u Tabeli 2 pokušat će se dati izvjestan "profil" označenog modaliteta ponašanja u odnosu na uvjete života u obitelji.

Kao povučena u ponašanju označavaju se ona djeca - učenici koji su uglavnom mirni, tihi, često i osamljeni, nemaju najčešće dubljih prijateljskih veza, u igru se teško uključuju, a često je napuštaju, skloni su prepuštanju vlastitom svijetu mašte i sl.

Prema pokazateljima u Tabeli 2 takva djeca su kao i ostala djeca uglavnom živjela i žive u cjelovitim obiteljima, bračna su djeca, rijetko su blizanci, roditelji su im se razveli uglavnom kao i kod djece ukupnog uzorka, otac i majka su nešto češće nezaposleni, ali ne statistički značajno više, doseljeni su u Zagreb iz drugih mjesta otprilike kao i druga djeca (obitelji), kulturna razina kod 17 ili 9% obitelji nepovoljna. Socijalno zaštitne intervencije pružaju se češće njihovoj obitelji, ali ne statistički značajno više nego u ostalim obiteljima. Pomoć pri zapošljavanju pružena je jedino i upravo roditeljima povučene djece (sve evidentirane obitelji u ovoj varijabli nalaze se u subuzorku povučene djece). Što izvući, a da odražava neku specifičnost u odnosu na djecu koja su procjenjena povučenom? Od ukupno 484 djece - učenika čak 193 djece ili 39,8% označeno je povučenom. Već ta činjenica ukazuje na potrebu ispitivanja etioloških faktora takvog oblika ponašanja učenika. Oni se kao što pokazuju podaci ne mogu pronaći u ispitivanim uvjetima života u obitelji. Potrebno ih je tražiti ili u drugim uvjetima života bolje reći odnosima u obitelji i odnosima roditelja prema djeci, ili u karakteristikama samog djeteta ili čak u sprezi s nekim uvjetima školovanja. Ti uvjeti školovanja i uvjeti života u obitelji čini se jesu provocirajući faktori, oni koji pomažu da se povučenost djeteta jače manifestira i budu prepoznatljiva u sredini kao što je škola. Izgleda da nezaposlenost roditelja, naročito majke izaziva takvu destabilizaciju obitelji (a možda je to i samohrana majka) da socijalna služba intervenira u zapošljavanju njezinih članova. To ima nekih reperkusija na rasvjetljavanje pojave povučenosti učenika. Može se pretpostaviti da neka

bazična sigurnost djeteta koju dijete nema u obitelji (ne radi se samo o materijalnoj sigurnosti premda je i ona bitna) dovodi dijete u situaciju izoliranosti od drugih, zatvorenosti u svoj svijet drugima nedovoljno poznat i tome slično. Kako je ipak mnogo više djece povučeno nego što obitelji ima problema sa nezaposlenošću roditelja, to ostaje da se biraju takvi oblici pomoći djeci koji su prije svega usmjereni na njih same u uvjetima školske situacije.

Ostaje otvoreno pitanje da li su identificirana djeca stvarno povučena i to predstavlja ozbiljnu smetnju njihovog funkcioniranja ili se u ovom broju djece nalazi i određeni broj djece koji po svojim karakteristikama pa i povučenosti mogu funkcionirati i s vremenom (maturacijom) postati sasvim prilagodljiva i ne tako povučena djeca.

Nemarnost (lijenost) kao oblik neprihvatljivog ponašanja izraženo je kod 159 ili 32,8% učenika. Nemaran je onaj učenik koji se pasivno a nedovoljno odgovorno odnosi prema radnim zadacima. U tome se prije svega prepoznaju nerazvijene radne navike i potreba stalnog izgovora za neizvršene zadatke naročito u školskim uvjetima.

Karakteristično za obitelji učenika koji su označeni kao nemarni ili lijeni je da su to: obitelji koje su doselile u Zagreb, kod kojih se procjenjuje nepovoljnija kulturna razina, koje su češće evidentirane u službi socijalne zaštite, te su im i češće pružane neke intervencije, među kojima i pružanje materijalne pomoći, jer su ne baš rijetko nezaposleni očevi. Značajno je istaći također da je više djece živjelo u potpunoj obitelji. Uglavnom su to bračna djeca.

Navedeni pokazatelji dozvoljavaju zaključak da se kod obitelji koje same nisu dovoljno

sređene ne možemo očekivati i "sređenost" djeteta. U ovom slučaju "sređenost" djeteta - učenika znači nerazvijen ili neadekvatno usmjeren odnos prema radnim obavezama, školskim zadacima, zahtjevima škole i sl. Čini se da su to djeca koja u svojim obiteljima nisu dovoljno navikavana, usmjeravana, imati osjećaj odgovornosti. Samo je jedan dio ove djece iz obitelji koja su evidentirana i tretirana u službi socijalne zaštite. Gdje je ostali dio djece koja također manifestiraju takav oblik ponašanja. Da ne ulazimo u druge faktore ostanimo na uvjetima života u obitelji. Garancije za pravilno usmjeravanje djece nema ni u potpunim obiteljima koje naizgled dobro funkcioniraju. Tome doprinosi ili može imati utjecaja što neki roditelji smatraju kako je što se tiče školskih obaveza njihovo dijete briga škole, jer oni nemaju vremena ili nisu edukativnih sposobnosti da djetetu pomognu ili jedno ili drugo. Naravno, ostaju svi drugi faktori koji jesu na strani bio-psiho-faktora, a koji mogu djelovati na pojavu nemarnosti učenika. Zato će se vjerojatno u ovisnosti o svakom pojedinom slučaju odrediti određen model pomoći vjerojatno i prema djetetu (školi) i prema obiteljima.

Nezainteresiranost se može definirati kao nedostatak motiva (interesa) za određenu aktivnost koja se očekuje, propisuje ili zahtjeva u nekoj socijalnoj sredini. Učenik koji je nezainteresiran obično pasivno promatra određene aktivnosti, ukoliko se u njih i uključuje nije dovoljno odgovoran prema radnim zadacima ni u učenju ni u aktivnostima slobodnog vremena. Takvih učenika po procjenama nastavnika u ispitivanom uzorku ima 130 ili 26,8%.

Stavljanje u odnos nemarnosti (dosade) i uvjeta života u obitelji ispitivanih učenika doprinosi sagledavanju nekih elemenata koji mogu dati odgovor na pitanje - koji uvjeti života u obitelji su posebno apostrofirani, u kojima se bar donekle može naći izvjesno tumačenje i problema u ponašanju samog djeteta - učenika.

Sudeći po podacima skupina varijabli koja ukazuje na evidentiranost obitelji u službi socijalne zaštite ima značajnih veza sa pojavom nezainteresiranosti kod djeteta. Tome treba dodati i podatak da su to gotovo u 50% slučajeva doseljeničke obitelji. Premda to nije najznačajniji podatak treba istaći da djeca iako su gotovo sva bračna ne žive u tom postotku u obitelji gdje su prisutna oba roditelja, a razvod braka je u postotku ščešće prisutan nego u ukupnom uzorku.

Ako se na nezainteresiranost gleda kroz prizmu stimulacije interesa i motiviranje djeteta od najranije dobi pa dalje onda se može primjetiti da su obitelji o kojima je riječ vjerojatno same opterećene upravo onim nedostacima (nepovoljna kulturna razina i socijalno zaštitne intervencije) koje nedostaju i samim učenicima. Sociokulturna deprivacija, nedostatak ambicija roditelja, mirenje sa situacijom i još dublje zadiranje u problem nažalost ne omogućava ni djetetu bolji start u život, ne razvija ni kod njega interes pa ni za područje planiranog i organiziranog provođenja slobodnog vremena. U toj situaciji rizika za daljnji odgoj i obrazovanje učenika javlja se potreba za pojačanim djelovanjem škole u pravcu nadoknađivanja onoga što je u obitelji propušteno ili se nije ni moglo od obitelji očekivati. Sva evidentirana nezainteresirana djeca učenici ne potječu iz supkulturnih

obitelji, ali je i za njih škola ona koja može u značajnoj mjeri usmjeriti dijete, omogućivši mu uspjeh i vjeru u njegove sposobnosti i kod onih kod kojih su te sposobnosti manje ili više razvijene.

Posljednji problem koji se promatra iz područja modaliteta ponašanja

i funkcioniranja učenika u školi jest problem općeg uspjeha (Tabela 3). Procjena o općem uspjehu učenika rađena je kroz rangiranje učenika u razredu u odnosu na ostale učenike s obzirom na postignuti uspjeh. Opći uspjeh u učenju pri tome podrazumijeva postignute rezultate u svim predmetima koje učenik sluša u godini prije ispitivanja, gledanih u prosjeku. Stoga je varijabla opći uspjeh u školi promatrana kroz kategorije lošiji od ostalih u razredu, prosječan i bolji od ostalih u razredu.

U ispitivanom uzorku od 484 učenika kao lošiji od ostalih procijenjeno je 89 ili 18,4% učenika, prosječnih je bilo 236 ili 48,8%, a bolji od ostalih u razredu jesu 159 ili 32,8% učenika.

S obzirom na statistički značajne povezanosti između promatranih varijabli općeg uspjeha i uvjeta života u obitelji učenika može se ustvrditi: lošiji po uspjehu od ostalih u razredu su znatno češće dječaci nego djevojčice, učenici čije su obitelji doselile u Zagreb, učenici u čijim obiteljima je procijenjena nepovoljna kulturna razina, učenici iz obitelji koje su evidentirane u službi socijalne zaštite i prema kojima su poduzimane određene mjere socijalne zaštite (osim pomoći pri zapošljavanju). Moglo bi se tome pridodati i podatak da su to također češće (iako ne i statistički značajno) učenici čije su majke ili očevi nezaposleni.

Što bi navedeno trebalo značiti? Uz potrebnu mentalnu i fizičku spremnost za nesmetano praćenje nastavnog gradiva i postizanje adekvatnih rezultata nužna je emocionalna i socijalna zrelost. Upravo ovi posljednji u većoj su mjeri psiho-socijalno determinirani, pa su u tom smislu i uvjeti života u obitelji dosta važan faktor.

Kako se obitelj koja doseljava u Zagreb adaptira, kako tu adaptaciju proživljava dijete? Kakvi su uvjeti stanovanja? Kakva je opća kulturna atmosfera? Koji su nepovoljni faktori funkcioniranja obitelji doveli do potrebe pružanja sociozaštitnih intervencija prema obitelji? Odgovori na postavljena pitanja ocrtavali bi neke elemente koje se može "optužiti" za nedovoljno stimuliran i uspješan odgojno-obrazovni status djeteta.

Iz ovih malobrojnih i nedovoljno objašnjenih podataka, jer život je pak nešto drugo, proizlazi potreba interveniranja i u obitelj i pomoć djetetu - učeniku u školi. U ovisnosti o tome koji će se modeli odrediti za eksperimentalno provođenje istraživanje ovisi i u kakve će se modele rada uključivati roditelje ili njihovu djecu ili oboje. Ipak, bez obzira na to što će se pokušati provoditi, ovi podaci jasno ukazuju da za čak 89 učenika koji su lošiji od ostalih u razredu treba pronaći mogućnost da se afirmiraju, da se ne osjete manje vrijednima, da ne fiksiraju lošu sliku o sebi, da ne gube samopouzdanje. U protivnom tvrde mnogi autori oni su: potencijalni maloljetni delinkventni ili odrasle osobe koje zbog kriminalne aktivnosti pune kazneno popravne domove, potencijalni korisnici usluga centara za socijalni rad, ili potencijalni participanti u psihijatrijskim klinikama ili centrima za mentalno zdravlje.

Bilo je za očekivati da samo izabranim varijablama uvjeta života u obitelji neće biti moguće objasniti promatrane modalitete ponašanja. To je logično kada se zna da su poremećaji u ponašanju djece i omladine multikauzalno determinirani. Na ovom mjestu željelo se samo dobiti, kao i u prethodnoj analizi, neke uporišne elemente rizičnosti koji će nas uputiti na smjer i oblik socijalno

pedagoškog rada bilo s učenicima bilo s njihovim roditeljima. Izgleda da je skupina varijabli koja ukazuje na neke elemente disfunkcioniranja obitelji i s time u vezi potreba socijalno zaštitnih intervencija društva, presudna za pokretanje nekih oblika pomoći od strane škole i članova istraživačkog tima te drugih odgovarajućih institucija.

PRILOG: Tabele

Tablica 1
Škola - obiteljske prilike učenika (do V.r. - 1989.g.)

Naziv škole	Ukupno		Dječaci		Živi s oba roditelja		Bračno dijete		Blizanci		Rod. ž. vjele naj do polaska u o. š.		Roditelji razvedeni		Otac nije zaposlen		Majka nije zaposlena		Roditelji radili u inozemstvu		Obitelji doselili u Zagreb		Nepov. kult. sredina porodice		Obitelji evident. u soc. službi		Socij. zašt. inter. venic. u obitelji		Pružena materijalna pomoć obitelji		Pomoć pri zapošljavanju	
	aps	%	aps	%	aps	%	aps	%	aps	%	aps	%	aps	%	aps	%	aps	%	aps	%	aps	%	aps	%	aps	%	aps	%	aps	%	aps	%
Gustav	156		76		148		154		7		152		7		7		10		8		39		7		18		16		9		-	
Krklec	100.0		48.7		94.8		98.8		4.5		97.4		4.5		4.5		6.4		5.1		25.0		4.4		11.5		10.2		5.7			
Miroslav	55		29		44		52		-		45		10		4		6		5		24		4		16		15		7		3	
Križna	100.0		52.7		80.0		94.5				81.8		18.1		7.2		10.9		9.0		43.6		7.2		29.0		27.2		12.7		5.4	
Miloje	132		71		121		131		2		128		13		4		12		5		61		24		17		17		6		1	
Pavlović	100.0		53.7		91.6		99.2		1.5		86.8		9.8		3.0		9.1		3.7		46.2		18.1		12.9		12.9		4.5		0.7	
Većeslav	108		49		95		107		-		95		12		6		7		5		61		3		16		16		7		-	
Hojčevac	100.0		45.3		87.9		99.0				87.8		11.1		5.5		6.6		4.6		56.4		2.7		14.8		14.8		6.5			
NH Anike	33		19		30		32		-		31		3		-		2		1		2		-		2		3		-		-	
Butorac	100.0		57.5		90.9		96.9				93.9		9.0				6.1		3.0		6.1		-		6.0		8.1		-		-	
Svega	484		244		438		476		9		451		45		21		37		24		187		38		69		67		29		4	
	100.0		50.4		90.5		98.3		1.8		93.1		9.3		4.3		7.6		4.9		38.6		7.8		14.3		13.8		6.0		0.8	
χ^2			.6137		.0258		.5430		.0281		.0001		.0422		.8040		.8346		.2306		.0000		.0000		.0118		.0091		.8182		.2308	
PEARSON (I, O)			.07		.22		.20		.31		.29		.188		.21		.13		.21		.43		.32		.18		.23		.21		.38	

Tabela 2.
Neki modaliteti ponašanja i obiteljske prilike učenika - do V r. (1989.g.)

Modalitet ponašanja	Svega	Živi s oba roditelja	Bračno djete	Bliznac	Roditelji živi do polaska u školu	Roditelji teži do razvedeni	Otac nije zaposlen	Majka nije zaposlena	Roditelji rado u inozem.	Obitelji dosejla u Zagreb	Nepov. kult. razina obit.	Obit. evidenc. u soc. službi	Soc. zaštita u obitelji.	Pruž. pomoć obitelji	Pomoć pri zapošljavanju
Povučenost	aps 193 % 100 X^2 PEARS: G(f,u)	174 90.1 .9303 .04	191 98.9 .3862 .09	1 0.3 .0757 .19	179 92.2 .7568 .02	19 9.0 .7357 .02	11 5.7 .4768 .11	21 10.9 .0886 .15	11 5.7 .2225 .13	78 40.4 .9375 .04	17 8.8 .2165 .09	31 16.0 .3547 .05	30 15.5 .8224 .05	16 8.3 .3092 .13	4 2.0 .0137 .34
Nemarnost (lijenost)	aps 159 % 100 X^2 PEARS: G(f,u)	141 88.7 .7494 .07	155 97.4 .2977 .10	2 1.2 .4931 .07	147 92.4 .6563 .03	13 9.4 .9424 .00	12 7.5 .0830 .18	11 6.9 .8947 .03	6 3.7 .4142 .10	75 47.1 .0308 .16	33 20.7 .0000 .45	33 20.7 .0042 .17	31 19.5 .0454 .16	18 11.3 .0045 .24	2 1.2 .4634 .09
Nezainteresiranost (dosada)	aps 130 % 100 X^2 PEARS: G(f,u)	112 86.1 .1220 .15	127 97.6 .4933 .07	1 0.7 .2819 .12	117 90.0 .0924 .12	16 12.3 .1617 .09	6 4.6 .7442 .07	12 9.2 .5122 .07	7 94.6 .4902 .09	62 47.7 .0044 .19	29 22.3 .0000 .46	31 23.8 .0003 .22	29 22.3 .0113 .19	17 13.1 .0006 .27	1 0.7 .9329 .01

Tabela 3.
Opći uspjeh u školi i obiteljske prilike učenika do V raz. o.š. - 1989

Opći uspjeh u školi	Svega	Dječaci	Živi s oba roditelja	Bračno dijete	Bliznac	Roditelji zajedno do polaska u školu	Roditelji razvedeni	Otac nije zaposlen	Majka nije zaposlena	Roditelj radio u inozemstvu	Obitelji doselile u Zagreb	Nepravilna kulturna razna porodice	Obitelji evidentirane u soc. službi	Soc. zašt. u obitelji	Pružena pomoć ter. pomoć obitelji	Pomoć pri zapošljavanju
Svega	484	244	438	476	9	451	45	21	.37	24	187	38	69	67	29	4
aps %	100	50.4	90.5	98.3	1.9	93.2	9.3	4.3	50.4	90.5	96.3	1.9	93.2	9.3	4.3	0.8
Lošiji od ostalih u raz.	89	59	80	87	1	82	8	8	12	4	45	29	25	24	16	3
aps %	100	66.3	89.9	97.7	1.1	92.1	8.9	8.9	13.5	4.5	50.5	32.6	28.0	26.9	17.9	3.4
Pro-sječan	236	125	209	232	4	216	24	10	18	10	95	8	33	31	13	1
aps %	100	53.0	88.5	98.3	1.7	91.5	10.2	4.2	7.6	4.2	40.2	3.3	13.9	13.1	5.5	0.4
Bolji od ostalih u raz.	159	60	149	157	4	153	13	3	7	10	47	1	11	12	-	-
aps %	100	37.7	93.7	98.7	2.5	96.2	8.1	1.8	4.4	6.3	29.5	0.6	6.9	7.5	-	-
χ^2	.0000	.3550	.8401	.7138	.1744	.7946	.1431	.0962	.6740	.0001	.0000	.0000	.0024	.0000	.1730	.32
PEARSON	.22	.16	.05	.08	.13	.04	.20	.22	.15	.24	.58	.25	.25	.37	.32	.32

THE MAIN FEATURES OF PUPIL'S FAMILY CIRCUMSTANCES

Summary

The aim of this paper was to elaborate first evidence about family circumstances (13 variables) and their relation with particular primary schools (N = 5), and the most frequent behavioral modalities (4 variables), of tested pupils attending primary schools in Zagreb (n = 484).

Results presented on the descriptive level, point out risk areas in life conditions of pupil's family. They can be identified through: immigrating population, the social protection records, social-protection interventions, unfavourable cultural family level and parental divorce. According to the results of the χ^2 Test in the area of risk life conditions, primary school "Miroslav Krleža" is particularly stressed out. Further results show that the most frequent behavioral modalities, cannot be connected with risk variables of family circumstances. This is completely understandable according the multicausality of behavioral disturbances. This particularity concerns unsociableness, as a behavioral modality, but not negligence and indifference and low success in learning. These three behavioral modalities can be connected with immigrating families, unfavourable cultural level, social protection records, and different social-protective interventions toward the family.